

PRÒLEG A RAFAEL L. NINYOLES

I

Vistes les coses des d'ara, la dècada dels anys seixanta del segle XX va comportar considerables innovacions socioculturals i econòmiques al País Valencià, i també en l'estructura del coneixement de les elits intel·lectuals del país. D'una banda, hi havia l'avançada del *mâitre à penser* Joan Fuster. Però, en paral·lel, emergia l'anomenat *grup dels Jesuïtes*, joves intel·lectuals i professionals de gran preparació teòrica en diferents disciplines que incorporaven perspectives inèdites a la investigació social en un context de turbulències accelerades.

Rafael Lluís Ninyoles (València, 1943) fou un dels avantatjats capdavanters d'aquella *minoria activa*. Professor de sociologia a les universitats de València i d'Alacant durant dècades, funcionari de l'administració valenciana, Rafael L. Ninyoles ha desplegat, més enllà de les ocupacions laborals, una vigorosa obra en l'ampli camp de la sociologia –ara de referència inexcusable. D'afegit, ha dirigit una remarcable quantitat de recerques professionals com a membre de l'Institut Valencià d'Investigació Social, entre les quals els *Informes sociològics sobre la ciutat de València* (1985 i 1993) i *L'impacte social de les inundacions de la Ribera* (1982). També ha estat coordinador de treballs col·lectius com ara *Estructura social al País Valencià* i *La societat valenciana: Estructura social i institucional*. Complementàriament, ha dedicat també la seua investigació a descriure sociològicament la ciutat de València, un espai social tan influent en la dinàmica del país com desgraciadament obviat per la intel·liguència autòctona. El resultat en va ser el llibre *Sociologia de la ciutat de València*. Finalment, va publicar també l'*Informe sociològic*

sobre les comarques centrals valencianes, de gran valor per a un eventual replantejament de l'estructura institucional, comunicativa i sociocultural del país.

El procés històric i el coneixement social tenen una profunda interrelació que, entre els valencians, l'obra de Rafael L. Ninyoles simbolitza potser més que cap altra. De fet, el seu currículum permet de reconstruir bona part de la història de la investigació social al País Valencià. Vista, com dic, en conjunt, l'obra publicada i coneguda de Ninyoles representa, per a unes quantes generacions d'investigadors socials, valencians i no valencians, un autèntic *paradigma de referència*.

II

Als vint-i-cinc anys, Rafael L. Ninyoles debuta en la literatura sociològica amb el llibre *L'opinió pública*, el primer que un investigador social dedica a l'estat espanyol a aquest fenomen propi de la modernitat i de la societat de comunicació de masses. «El que pot resultar sorprenent és que no se n'haguera publicat fins el 1968 cap altre sobre el tema», declarava en una llarga entrevista a la revista *L'Espill* de la Universitat de València. «Ignore si no se'n deu haver frustrat més d'un», continuava en aquella entrevista, «tinguem en compte que l'anàlisi de l'opinió pública i dels mitjans de comunicació, d'una banda, i l'anàlisi de les ideologies, de l'altra, com a part de la sociologia del coneixement, havien caracteritzat dues tendències predominants a l'exterior: a la sociologia americana i a l'europea, respectivament.»

Amb aquest treball pioner i, seguidament, amb *Conflicte lingüístic valencià i Idioma i prejudici*, Ninyoles inaugura en el nostre context cultural les investigacions disciplinades sobre la societat de l'època: característiques compartides, factors, actors, conflictes i reptes. Ben mirat, aquest paper d'avantguarda intel·lectual travessa tota l'obra de Ninyoles. Atent a l'aire dels temps i connectat amb les investigacions de la comunitat científica internacional, Ninyoles intenta explicar la complexitat de la nostra societat, tot allunyant-se de l'especulació valorativa que representava l'assagisme literari de l'època: Joan Fuster, Ferrater Mora o Vicens Vives, posem per cas. Allunyat sempre de la literatura ideològica i del to doctrinari, Ninyoles incorpora la sociologia i la psicologia social com a referents de la investigació social que mira de despuntar als centres universitaris valencians. Els judicis de valor

tenen un valor assagístic que no podem menysprear, però el coneixement científic exigeix un esforç d'objectivació i racionalització més enllà de les conviccions personals i les preferències particulars –tan legítimes com insuficients.

Ninyoles se situa, amb aquella nova caixa de ferramentes, en el terreny de la ciència social moderna i ajuda a configurar una forma de coneixement «mitjançant la utilització d'una metodologia que ha de complir uns requisits concrets». El seu objectiu no és l'opinió, sinó l'objectivació del coneixement a partir de la pròpia realitat. El fet que bona part de la seua obra haja estat traduïda a diferents idiomes és una prova de l'interès de les seues aportacions més enllà del tema puntual de què s'ocupava i de l'idioma en què eren publicades originalment.

III

El 1969 publica *Conflicte lingüístic valencià*, el seu primer llibre sobre el comportament dels grups lingüístics; és a dir, de l'anàlisi de l'ús (i l'abandó) lingüístic com a vincle social. Al capdavall, els idiomes són el vincle social per excel·lència en les respectives comunitats d'usuaris. La densitat de les seues interaccions i les xarxes de producció lingüística són un indicador bàsic per a analitzar la (des)cohesió de la comunitat lingüística. Representa també la primera vegada que aquest tema es tracta des d'una perspectiva netament vinculada a la ciència social. La importància inaugural no radica només en el fet que aporta un marc teòric i metodològic, inèdit fins aleshores, per a entendre molts aspectes del conflicte valencià, sinó que, com déiem, esdevé text de referència en diferents contextos acadèmics internacionals.

«L'ús de dues llengües al País Valencià», escriu Ninyoles a la *Introducció*, «delata ben clarament un conflicte que només pot ésser enunciat i resolt acarant els problemes socials, econòmics i polítics implicats en la seua estructura [...]. El conflicte emergeix de l'estructura mateixa de la nostra societat i no pot així ésser correctament definit si ignorem les contradiccions i antagonismes implícits en aquesta estructura». «El conflicte lingüístic», declararà anys després, «no és un conflicte *lingüístic* ni allò que sol entendre per *conflicte* el funcionalisme-estructuralisme, les grans teories de T. Parsons o a l'estil de D. Easton. Perquè aquest conflicte lingüístic implica una relació d'elements que poden caracteritzar-se per una oposició de tipus

objectiu («latent») o subjectiu («manifest»), conscient o merament deduïda, volguda o imposada per les circumstàncies, a algunes formes de malestar i d'oposició d'interessos, a diferents tipus d'acció social, violenta o no, o a formes manifestes d'acció contrària i violenta. D'ací la necessitat de l'anàlisi de l'estructura i el canvi de relacions de domini, la naturalesa objectiva del conflicte, el caràcter causal, la seua especificitat històrica concreta, i una perspectiva oberta a les transformacions socials que durien al canvi del sistema».

Amb *Conflicte lingüístic valencià* i, poc després, amb *Idioma i prejudici*, que n'és complementari, Rafael L. Ninyoles incorpora una bibliografia aliena a aquest camp d'interessos compartits que representa l'anàlisi de la comunitat lingüística com ara Charles Wright Mills, Kurt Lewin, R. Dahrendorf o la sociologia del coneixement de Karl Mannheim, o els treballs sobre el prejudici de G. Allport, que miren d'explicar «des del procés de desclassament i d'identificació amb el poderós, posem per cas, la conducta dels presoners als camps de concentració nazis. O en les relacions de gènere, condició social, grups d'edat, nacionalitat, d'estrat rural o urbà de les poblacions, etc.».

Idioma y poder social és, d'alguna manera, la fusió revisada d'aquests dos llibres que havien vist la llum, prèviament, en edició en català. «En allò fonamental», manté encara Ninyoles, «el tipus d'enfocament plantejat en aquesta obra em sembla avui tan necessari per a l'anàlisi de molts aspectes de la situació social i política com ho fou al moment de decidir escriure-la. [...] És un llibre orientat substancialment a una anàlisi del poder, dels mecanismes de desigualtat i de la ideologia, en una de les seues dimensions sociològicament més rellevants: la de les relacions entre grups "lingüístics". [...] L'anàlisi de la dominació, del conflicte social i de la ideologia en la seua especificitat històrica, enfront d'un suposat model "universal" d'equilibri i autorregulació del sistema, constitueix el nucli central d'aquest enfocament. Pot no ser, naturalment, l'únic enfocament, però és el que es proposava en aquest llibre».

A banda dels llibres esmentats, cal destacar *Estructura social y política lingüística*, un llibre que va ser publicat, per primera vegada, en castellà, el 1975 i poc després en italià. Aquest treball va constituir també la primera recerca racional i objectiva sobre la planificació i la política lingüístiques i les possibles alternatives d'organització estatal de la diversitat sociolingüística. Complementàriament, publicarà *Cuatro idiomas para un estado*, l'únic llibre que fa una proposta comparativa de

les diferents llengües de l'estat i del nacionalisme lingüístic espanyol. I, finalment, en aquell mateix entorn de reflexió sobre l'eventual reformulació del plurilingüisme, la suggeridora i documentada conferència *Bases per a una política lingüística democràtica a l'estat espanyol*.

El 1979 presenta *Madre España*, una anàlisi del pensament nacionalista espanyol i la seua morfologia: «Hi havia gran quantitat de literatura nacionalista espanyola i nacionalista perifèrica, però no hi havia cap llibre sobre el nacionalisme espanyol des d'unes bases socials», declarava Ninyoles l'any 1986. De fet, encara crida l'atenció el buit en la interpretació social d'un nacionalisme que reapareix sota mil aparences. Espanya, com el País Valencià, com els Països Catalans, continuen sent temes molt *opinats*, però poc *estudiats*. La generació del 98, sempre a punt de ser revisitada, hi és un punt central de l'anàlisi de Ninyoles. Al cap dels anys, l'ambigüitat intel·lectual d'aquesta generació fa, en paraules de Manuel Vázquez Montalbán, que «puga ser reivindicada igualment per les derivacions del feixisme i pels rebrots de l'acràcia intel·lectual». Per paradoxal que sembla, la ideologia del nacionalisme espanyol continua indemne davant de la globalització econòmica i cultural esdevinguda les darreres dècades, davant de la construcció europea i davant de la revolució digital.

IV

El País Valencià a l'eix mediterrani és, finalment, una interpretació del país d'acord amb dades d'ordre econòmic, social i cultural, que avalen la idea segons la qual «l'espai valencià-català no és una hipòtesi, sinó un àmbit de constatació empírica, des de distints aspectes culturals». La idea central d'aquest llibre la va exposar el mateix Ninyoles al I Congrés de Sociologia de l'estat espanyol (Saragossa, 1981). «S'hi tractava d'un primer intent d'esbrinar allò que els debats sobre la identitat social del País Valencià als anys 80 podien haver passat per alt, un tema que tindrà major incidència política durant els 90 fins els començaments del segle XXI: el problema de les imbricacions dels espais culturals amb l'economia, l'articulació del territori i del sistema de ciutats en la nova construcció europea». Ben mirat, es tracta d'una interpretació que deixa sense sentit aquelles propostes que plantegen el tema en termes estrictament culturalistes. Un estudi, curiosament, que subratlla la perspicàcia intel·lectual i la intuïció aguda de Joan

Fuster quan publicava *Nosaltres, els valencians*: «Efectivament, [...] la formulació central de Fuster es fa a partir de la llengua, la cultura i la història. Tanmateix, alguns dels processos econòmics, territorials o urbans posteriors a Fuster reforcen alguns punts de la seua interpretació i n'eixamplen el radi d'aplicabilitat, més enllà de la llengua o la cultura.» Diríem per tant que, a la llum de la investigació de Ninyoles, i malgrat les respectives i diferenciades perspectives d'anàlisi, Joan Fuster té avui més raó que quan escrivia.

Una vegada publicat *El País Valencià a l'eix mediterrani*, reeditat el 1993 amb pròleg de Vicent Ventura, les reflexions sobre el país van incorporar aquest factor diguem-ne geogracoterritorial en l'estudi de les imbricacions dels espais culturals, l'economia i el territori vistos a diferents escales. Cal recordar que la importància del factor geogràfic en la investigació social és cada dia més remarcada en la comunitat intel·lectual.

Val a dir que, des de l'aparició del llibre de Ninyoles, els conceptes eix mediterrani, arc mediterrani, euroregió, corredor mediterrani o EURAM, entre altres, s'han fet servir ben sovint com a eufemismes per a evitar una expressió, Països Catalans, que «s'entén a la primera, i no calen eufemismes. Pot tenir unes connotacions pre-polítiques o polítiques, però sobretot per a aquells que en neguen l'existència». Siga com vulga, la relació entre Catalunya i el País Valencià és, com assegurava en el llibre Ninyoles, «la història d'unes estructures econòmiques que ens aproximem i d'unes actuacions polítiques i culturals que han tendit a subratllar-ne les divergències».

V

Els llibres responen a les exigències intel·lectuals del moment en què van ser escrits. Però, en el nostre àmbit, les coses han avançat més aviat poc en aquest camp. Encara avui és impossible la investigació social sobre els fenòmens estudiats sense recórrer a *Conflicte lingüístic valencià* i *El País Valencià a l'eix mediterrani*. Nou factors, alguns inèdits, intervenen ara en la nostra estructura social i també en l'articulació del país amb la resta de l'eix mediterrani, certament. La realitat socioeconòmica, política, cultural i comunicativa ha viscut canvis inconcebibles fa tan sols unes dècades. Necessitem, per tant, noves formulacions intel·lectuals i noves actituds que aporten energia renovada. Caldria,

en primer lloc, fer un esforç per superar les opinions estrictament ideològiques sobre un tema tant transcendent. Les relacions entre els factors socials, culturals i polítics, d'una banda, i la identitat social, de l'altra, són massa importants per a deixar-les només en mans dels nacionalistes d'un signe o de l'altre. Els llibres de Rafael L. Ninyoles tornen a l'actualitat com el vell paradigma de referència inexcusable. Tot això ja és prou motiu per a felicitar-nos col·lectivament per aquesta edició de la Universitat d'Alacant.

Toni Mollà
Estiu del 2016
Massalfassar, l'Horta Nord